

АЗƏРБАЙЧАН
СОСЯЛИСТ
КƏНД ТƏСƏРРҮФАТЫ

Б

1958

ҲЕЙВАНДАРЛЫГ ВӘ ҒИМЧИЛИК

ГАРАБАҒ ГОЮНУ ГАРАДОЛАГ НӨВҮНҮН ЧОХАЛДЫЛМАСЫ ВӘ ТӘКМИЛЛӘШДИРИЛМӘСИ ҲАГҒЫНДА

Ф. МӘЛИКОВ,
академик

Б. ӘЛИЕВ,
биоложи элмләр намизәди

ГАРАБАҒ гоюну чинсиндән олан Гарадолаг нөвүнүн етишдирилмәси тарихи барәсиндә гоча чобанлар белә данышырлар.

XIX әсрин 80—90-чы илләриндә Ағчабәди районундакы Гарадолаг кәндинин гоюнчулары етишдирдикләри Гарабағ гоюну үзәриндә сечмә апармыш вә сонралар ону тәкмилләшдирмишләр. Бу мәгсәд үчүн онлар узаг дағ йолларына давамлы, һүндүр аяглы, дөш гәфәси кениш, ири көвдәли вә ири гуйруглу, бойну узун, гуру тәркибли, мөһкәм конституциялы, бозкөрә һейванлар сечмишләр. Сонракы дамазлыг иши арзу олуна чүтләр тайлашдырыб онлары чүтләшдирмәкдән, боғаз гоюнлары эн яхшы отлагларда отармагдан, һейванлары гыш отлагларында кифайәт гәдәр емлә тәмин этмәкдән, дамазлыг үчүн сечилмиш гузулара яхшы хидмәт тәшкил этмәкдән, һәмчинин гоюнлары фараш (ноябр-декабр) доғума кечирмәкдән ибарәт олмушдур. Тәрәдичи гочларын сечилмәсинә һүсусилә бөйүк әһәмийәт верилмишдир. Лазым кәлдикдә, чобанлар һәр белә гочу 15—20 гоюна алыб сүрүләринә гатмышлар.

Беләликлә, узун илләр әзиндә апарылан халг селексиясы нәтичәсиндә Гарадолаг кәндиндә экстер'ер көстәричиләри вә мөһсулдарлығилә Гарабағ гоюнларындан хейли фәргләнән гоюн групу яранды. Бу гоюнлар өз чинслик әләмәтләрини нәслә яхшы кечирирди. Ерли әһалинин мәлуматына көрә 1935-чи илдә бурада 5 миңә гәдәр Гарадолаг гоюну вар иди.

1936-чы илдән әтибарән республикада ерли габа юнлу гоюнлар, зәриф юнлу гочларла чарпазлашдырылмағ йолу илә яхшылашдырылмаға башланды. О заман Гарадолаг гоюнларынын тәмизликдә чохалдылмасы вә яхшылашдырылмасыны биз дә тәклиф этмишдик. Лакин системсиз апарылан мөләзләшдирмә, бу гоюнларын бир сыра гиймәтли кейфийәтләрини итириб тәдричлә арадан чыхмасына сәбәб олду.

Бу вазийәт Тачикистанда етишдирилән йүксәк эт-пий кейфийәтлери Ниссар гоюнлары, Ярослав вилайәтиндә күржлүк Романов гоюнлары вә башга гоюн чинсләриндә дә мушафидә эдилдирди. Лакин халг тәрәфиндән ярадылмыш гиймәтлери чинсләри «өзүндә» етишдирмәк вә тәкмилләшдирмәк барәсиндә партия вә һөкүмәтин гәрарлары, Гарадолаг гоюнуну бәрпа әтмәк вә даһа да яхшылашдырмаг үчүн кениш имканлар ачды.

Ағчабәди районундаки Киров адына, Шаумян адына, Микоян адына вә Нәриманов адына колхозларда апарылан тәдгигат нәтижәсиндә Гарадолаг гоюнунун үмуми вазийәти, мигдары, мәнсулдарлығы вә бә'зи биоложи хусусийәтләри өйрәнилдди, һәмчинин ону тәкмилләшдирмәк үчүн тәдбирләр һазырланды. Мүәййән эдилди ки, кәстәрилән колхозларда Гарадолаг гоюнуну артырғы тәкмилләшдирмәк үчүн өзүл ола билән 900 башдан артыг һейван вардыр.

1-чи чөдвөл

Өлчүләр, см һесабилә	Гоюнларын чинси							
	Гарадолаг		Гарабаг		Бозах		Ширван	
	гочлар	гоюнлар	гочлар	гоюнлар	гочлар	гоюнлар	гочлар	гоюнлар
Чидов һүндүрлүйү	74,1	69,06	71,11	64,21	68,5	63,3	69,84	64,43
Сағрынын һүндүрлүйү	75,6	71,38	70,81	64,38	70,0	65,0	69,02	64,20
Сағрынын эни	23,2	22,90	19,90	20,62	20,1	19,8	19,70	19,00
Дөшүн дәринлийи	34,1	33,06	31,69	29,32	31,0	29,0	31,71	29,43
Дөшүн эни	25,0	23,60	20,42	19,23	20,3	19,5	21,21	19,46
Дөшүн гучуму	108,0	97,10	91,03	84,98	89,5	86,0	88,84	83,58
Бәдәнин чөп узунлуғу	68,1	65,40	65,16	61,94	63,6	60,5	65,94	62,90
Иччик сүмүйүнүн гучуму	10,2	9,20	9,35	8,45	9,0	8,85	9,10	8,70
Гуйруғун гучуму	126,3	113,1	84,60	68,10	80,2	65,60	78,00	64,50
Гуйруғун узунлуғу	19,7	16,20	17,60	14,20	23,5	20,30	18,60	19,10

Гарадолаг гоюнунун башга чинсләрлә мүгайсәдә экстер'ер әләмәтләринә даир мә'лумат верилмиш 1-чи чөдвөл кәстәрир ки, онлар һәмин әләмәтләрә көрә башга ерли гоюнларын һамысында үстүндүр. Мәсәлән, Гарабаг, Бозах вә Ширван гоюнларына нисбәтән, истәр гочларда вә истәр сә доғар гоюнларда, Гарадолаг һейванларынын бүтүн бәдән өлчүләри йүксәкдир. Гарадолаг гоюнлары чидовунун һүндүрлүйүнә, дөшүнүн дәринлийи, эни вә гуйруғунун гучумуна, сүмүкләринин ирилиинә көрә ерли чинсләрдән чоғ фәргләнир; бу исә, онун даһа мәнсулдар вә йүксәк дири чәкили олдуғуну кәстәрир. Анадан олан заман Гарадолаг гузуларынын дири чәкиси орта һесабла 4,5 кг (бә'зи һалларда 6 кг) олур, анадан айрылан заман исә онларын чәкиси 41—43 килограмма чәтир. Яшлы гоюн дири чәкиси язда 75,3 кг, пайызда 87 кг, гоюнун дири чәкиси язда 47 вә пайызда 58,5 кг олур (2-чи чөдвөл).

1945-чи илдә Краснодар шәһәриндә кечирилән көкәлдилмиш һейванлар сәркисиндә Ағчабәди, Имишли вә Жданов районларындан көндәрилмиш Гарадолаг буруғларынын дири чәкиси орта һесабла 90—110 кг, көкүл дәрәчәси ортадан юхары олан һейванларын әт чыхары 54,2%, орта көкүлүкдә оланларыныкы исә 52,4% иди.

Әти чоғ дадлы олан Гарадолаг гоюну, әт истәһсалыны артырмаг үчүн чоғ әлвәришли олса да, онун юн мәнсулдарлығы ашағыдыр; о, аз мигдарда габа юн верир.

Гарадолаг гоюну илдә 35—40 кг олан сүд мәнсулдарлығына көрә дә Гарабаг, Ширван вә Бозах гоюнларындан керә галмыр.

Гарадолаг гоюнунун бә'зи биоложи хусусийәтләрини мүәййән әтмәк үчүн, 1957-чи илдә Кәлбәчәр району йялағларында гоюнларын га-

Гоюнларын чинси	Чинсийәти	Мәнсулдарлығы, кг һесабилә				
		Дири чәкиси		Юн гыркымы		
		язда	пайызда	яз юну	пайыз юну	иллик гыркым
Гарадолаг	Гочлар	75,3	87,0	1,75	1,00	2,75
	Гоюнлар	47,0	58,5	1,40	0,70	2,10
Гарабаг	Гочлар	62,0	74,0	1,56	1,00	2,56
	Гоюнлар	42,3	51,0	1,44	0,47	1,91
Бозах	Гочлар	54,0	65,0	1,50	1,00	2,50
	Гоюнлар	40,0	48,0	1,00	0,84	1,84
Ширван	Гочлар	48,5	61,0	1,30	0,90	2,20
	Гоюнлар	39,5	46,0	1,10	0,85	1,95

нын (һемотглобини, эритроцити вә онун өлчүләрини), тәнәффүсүнү вә нәбзини өйрәндик (3-чү чөдвөл).

3-чү чөдвөл

Кәстәричиләр	Гоюнларын чинсләри								Азәрбајҗан дағ мериносу гочлар
	Гарадолаг		Гарабаг		Бозах		Ширван		
	гочлар	гоюнлар	гочлар	гоюнлар	гочлар	гоюнлар	гочлар	гоюнлар	
Ганда һемотглобин мигдары, %-лә	74,10	73,20	63,60	66,20	63,51	60,30	63,00	61,70	67,20
Һемотглобин мигдары, г %-лә	12,40	12,20	10,60	11,10	10,60	10,10	10,50	10,30	11,00
Һемотглобин индекси вә я рәнк кәстәричиси	0,33	0,33	0,334	0,32	0,32	0,31	0,333	0,330	0,316
1 мм ³ -дә эритроцит мигдары, миллионла	11,29	11,10	9,97	10,19	9,84	9,56	9,47	9,30	10,72
Эритроцитин өлчүсү, микронла	4,96	4,87	4,77	4,71	4,80	4,81	4,70	4,71	4,88
Нәбз	76,70	77,60	85,00	86,10	87,00	92,00	92,70	94,0	87,20
Тәнәффүс	28,80	31,60	30,00	32,00	34,70	38,00	39,70	40,1	33,00

Чөдвөл кәстәрир ки, Гарадолаг гоюнунун ганында Гарабаг, Бозах вә Ширван гоюнларына нисбәтән һемотглобин даһа чохдур. Бу, чинс групунын йүксәк дағ шәрәитинә яхшы уйғунлашдығыны вә бу һейванларда маддәләр мүбадиләсинин интенсив кетдийини кәстәрир.

Беләликлә, тәдгигатларымыз кәстәрир ки, Гарадолаг гоюну, истәр экстер'ер кәстәричиләринә вә мәнсулдарлығына, истәр сәдә биоложи хусусийәтләринә көрә Гарабаг, Ширван вә Бозах чинсләриндән хейли фәргләнир. Юнунун аз вә габа олмасы Гарадолаг гоюнунун эн бөйүк нәгсаньдыр. Гаршыдакы тәкмилләшдирмә ишиндә она биринчи нөвбәдә нәгсаньдыр. Гаршыдакы тәкмилләшдирмә ишиндә она биринчи нөвбәдә фикир верилмәлидир. Онун һәлли бир нечә тәдбирин һаята кечирилмәсине әлағәдардыр. Биринчи нөвбәдә чүтләшдирмә вә доғум мүддәтләригә низама салмаг лазымдыр. Фараш вә сағлам гузу алмаг үчүн экстер'ер әләмәтләри йүксәк олан төрәдичиләр сечмәк, сүн'и мајяламаны

кениш тәтбиг этмәклә бу төрәдичиләрдән максимал истифаде этмәк, чүт-ләшдирмәни июн-июл айларына кечирмәк вә богаз гоюнларын дүзкүн емлениб бәсләнмәсини тәшкил этмәк лазымдыр.

Гарадолаг гоюнларынын даһа да тәкмилләшмәсинә, һазырда Күр-дәмир районундакы «Болшевик» гоюнчулуг совхозунда ярадылмагда олан яримзәриф юнлу, гуйруғу яғлы гоюн чинсинин гочларындан истифаде олунмасы да чох көмәк эдә биләр.

НУХА-ЗАГАТАЛА ЗОНАСЫНДА ЧАМЫШ КӨКӘЛТМӘ ИШИНИН ТӘШКИЛИ

С. ЧӘФӘРОВ,

кәнд тәсәррүфаты әлмләри һәмизәди

Ә. ҺӘСӘНОВ,

әлми ишчи

(Азәрбайҗан әлми-тәдгигат һейвандарлыг институту)

НУХА-ЗАГАТАЛА зонасында отлагда чамыш көкәлтмәи тәшкил эт-мәк үчүн, Дашүз чамышчылыг совхозу вә Загатала районундакы М. Горки адына колхоз 1957-чи илдә 142 чаван һейван айырмышды.

М. Горки адына колхоз көкәлтмә һахырыны 1955-чи илдә доғулмуш һейванлардан, Дашүз совхозу исә һәм 1955-чи, һәм дә 1956-чы илдә до-ғулмуш һейванлардан тәшкил этмишди. Колхозда бу мөгсәд үчүн 29 кәлчә вә 21 дүйәчә, совхозда исә ялынз кәлчә вә о чүмләдән 42 ахта кәлчә ай-рылмышды. һейванларын һамысы бир көклүкдә иди; көкәлтмә һахырына айрылмаздан әввәл онлар зообайтар мүайинәсиндән кечирилмишди. На-хырларын тәшкили илә бир заманда суватлар вә һейван чимдирилән һо-вузлар дүзәлдилмишди; һахырчыларын истираһәти үчүн чадырлар гурул-мушду. Колхоз көкәлдилән һейванлары отармагдан өтрү кәнддән 7—8 км мөсафәдә аранда бир отлаг айырмышды; совхоз исә бу мөгсәд үчүн мәр-кәзи маликанәдән 3—7 км аралы үч отлаг саһәси вермишди; колхоз отла-ғынын саһәси 75 һектар иди; бири аранда вә икиси дағәтәи зонада олан совхоз отлагларынын саһәси исә 150 һектар тәшкил эдирди. Емдән даһа яхшы истифаде этмәк үчүн отлагларын һәрәси 5—6 һиссәйә айрылмышды; һейванлар бунларын һәр бириндә нөвбә илә 5—6 күн отарылырды. М. Горки адына колхоз, бу гайдая һәмишә рәайәт этмирди. Арандакы отлаг һиссәләриндән биринчи нөвбәдә истифаде эдилирди; чүнки дағәтәи зо-нада отлар даһа кеч инкишаф эдирди.

Совхоз һейванлары кечә-күндүз (сәһәр саат 11-дән күндүз 3-дәк истираһәт вермәклә), колхоз исә ялынз күндүз отарырды. Яй заманы ча-ван һейванлара һәр төрәфдән ел дәйән сәрин һүндүр ерләрдә вә су һовуз-ларынын әтрафында, язда вә пайызда исә тәбии далдалана чагларда исти-раһәт верилирди. Исти яй күнләриндә мал-гара беш-алты дәфә, яз вә па-йыз күнләриндә үч дәфә суварылырды. М. Горки адына колхоз һейванла-ры әлава емләмирди; Дашүз совхозу исә июл—август айларында отлаглар-да биткиләр гуруян заман һәр һейвана күндә 10—12 кг әлава яшыл ем вә 30—40 г хәрәк дузу верирди. Дашүз совхозунда һейван көкәлтмә дөврү 158 күн (май—сентябр), М. Горки адына колхозда 128 күн (июн—сентябр) чәкмишди. Совхозда маллар һәр ай, колхозда исә көкәлтмәнин әввәлин-дә вә ахырында чәкилирди. Чәки заманы һейванларын көклүк дәрәчәси дә һесаба алынырды. Көкәлдилән группларла мүгайисә үчүн, көклүк дәрә-